

Саша Ј. Михајлов

Завод за заштиту споменика културе
града Београда
Калемегдан 14, Београд

Saša J. Mihajlov

Cultural Heritage Preservation Institute
of Belgrade
No. 14 Kalemegdan, Belgrade

ЂАЧКА ТРПЕЗА У БЕОГРАДУ: ОД ХУМАНИТАРНЕ УСТАНОВЕ ДО СТУДИЈА ПРВЕ ДРЖАВНЕ ТЕЛЕВИЗИЈЕ

АПСТРАКТ: Изградња објекта у Абердаревој улици бр. 1 у Београду започета је крајем четврте деценије прошлог века, према пројекту архитекте Рајка Татића, као дом хуманитарне установе Београдског занатског друштва „Ђачка трпеза” и Друштва за заштиту девојака, средствима краљице Марије Карађорђевић. Стицајем историјских околности, никада није коришћен у сврхе за које је оригинално пројектован, али је, захваљујући архитектонским и конструктивним карактеристикама, у њему било смештено прво државно филмско предузеће, а потом и студио прве државне телевизије. Током година, иако је мењало кориснике и намену, ово здање је задржало историјске, културолошке, архитектонске и урбанистичке вредности. Услед промене функције мењала се и његова унутрашњост, уз пуно поштовање првобитног пројекта и ауторских замисли архитекте Татића. Сагледавајући све историјске слојеве овог објекта, може се закључити да је обележио читаво једно раздобље Београда и државе у целини, а догађаји с краја прошлог века начинили су га местом за незаборав.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Рајко Татић, архитектура, функција, намена, трпеза, студио, обележја, стил*

KITCHEN FOR SCHOOLCHILDREN IN BELGRADE: FROM A CHARITY INSTITUTION TO THE STUDIO OF THE FIRST STATE TELEVISION

ABSTRACT: The construction of the building in No. 1 Aberdareva Street in Belgrade was undertaken in the late 1930s according to the project designed by the architect Rajko Tatić. The building was originally intended to house a charity institution of the Belgrade Artisan Society – the Kitchen for Schoolchildren, and the Society for the Protection of Girls. The project was funded by Queen Maria Karadorđević. Due to historical circumstances, the building was never used for its original purpose. However, due to its architectural and structural features, it housed the first state film company and, subsequently, the studio of the first state television. Although its users and purpose changed, this building has maintained over the years its historical, cultural, architectural and urbanistic values. Its interior changed with changing functions but the original project and the ideas of the architect Tatić were duly respected. Talking into

e-mail: sasa.mihajlov@beogradskonasledje.rs

consideration all historical layers of the building, it may be concluded that it marked a whole period in the history of Belgrade and the national history, while the events at the end of the 20th century turned it into a place of eternal memory.

KEYWORDS: *Rajko Tatić, architecture, function, purpose, charity kitchen, studio, architectural features, style*

УВОД

У Београду су између Првог и Другог светског рата, поред јавних репрезентативних грађевина изведених по пројектима истакнутих домаћих и иностраних архитеката, грађени и објекти са специјалном наменом, за смештај хуманитарних установа и друштава. Таква здања подизана су углавном у ужем градском језгру, ради лакше комуникације са онима којима је помоћ била најпотребнија. Значајно искуство у њиховом пројектовању имао је Рајко Татић, тадашњи архитекта Града Београда, који се претходно истакао у пројектовању објеката исте и сличне намене, међу којима се посебно издваја Градски дом дечје заштите, подигнут у Звечанској улици (данас стационар Центра за заштиту одојчади, деце и омладине¹). Отуда му је, као шефу Техничког бироа краљице Марије Карађорђевић,

један од првих задатака био израда пројекта за зграду Ђачке трпезе у Абердаревој улици на Ташмајдану. Стицајем историјских околности, она никада није била коришћена у сврхе за које је оригинално пројектована, али је, захваљујући архитектонским и конструктивним карактеристикама, у њој било смештено прво државно филмско предузеће, а потом и студио прве државне телевизије. Током година, иако је мењало кориснике и намену, ово здање је задржало своје историјске, културолошке, архитектонске и урбанистичке вредности.

Зграда Ђачке трпезе на Ташмајдану, подизана у хуманитарне сврхе средствима из фонда краљице Марије, привукла је пажњу јавности још током своје изградње.² Штампала је писала о освећењу темеља и зидању зграде, а потом, након Другог светског рата, и о њеним накнадним адаптацијама.³

1 Стационар Центра је у колективној свести познатији под називом Дом за незбринуту децу у Звечанској улици (прим. аутора чланка).

2 „Њ. В. Краљица Марија положила је камен темељац Ђачкој трпези на Таш-Мајдану“, *Време*, 30. октобар

1939; „Нова зграда Ђачке трпезе Њ. В. Краљице Марије“, *БОН* 10 (1939).

3 М. В., „Нови студио у Београду“, *Борба*, 14. јануар 1965; Д. I., „Обележен почетак изградње“, *Informator RTB-a*, јул-август 1989.

Међутим, за седам деценија свог постојања, и поред сачуване обимне документације у Заоставштини Рајка М. Татића⁴ и архивским институцијама⁵, није била предмет интересовања истраживача новије српске архитектуре. Средином деведесетих година прошлог века јавиле су се прве иницијативе да се истражи, валоризује и презентује стваралаштво Рајка Татића. У краћим прегледима његовог опуса, у којима се зграда Ђачке трпезе помиње као једно од најзначајнијих предратних остварења овог аутора,

ипак је изостала детаљнија историјска и архитектонска анализа објекта.⁶ Међутим, и поред објављивања тих првих чланака, све до краја прошлог и почетка овог века здање није помињано у општим прегледима архитектонског наслеђа Србије.⁷ *Архитектонска енциклопедија Београда XIX и XX века* је једини преглед културне баштине Београда у којем се зграда у Абердаревој помиње, и то са два аспекта: најпре, као истакнуто дело њеног аутора, а потом као допринос урбанизацији значајног градског простора, Ташмајдана.⁸

4 Заоставштине архитектата представљају значајан извор за истраживаче српског градитељства. Архитектонска заоставштина Рајка М. Татића (1900–1979) чува се у породици. Садржи пројектну документацију, конкурсне и студентске радове, скице, цртеже, преписку са наручиоцима, извођачима, општинским управама и сарадницима, фотографије, макете, дипломе, одликовања, стручну литературу, реферате са стручних скупова, аутобиографске белешке. Међу бројним пројектима сачуване су и макета и техничка документација Ђачке трпезе. О заоставштинама архитектата у: Марина Ђурђевић, „Заоставштине српских архитектата у Музеју архитектуре“, *Флогистон* 10 (2000): 231–235; Александар Кадијевић, „Значај заоставштине архитектата за историографију српског градитељства и службу заштите“, *Наслеђе* III (2001): 211–215; Александар Кадијевић, „Заоставштине архитектата“, *Архитектура* 98 (2006): 13.

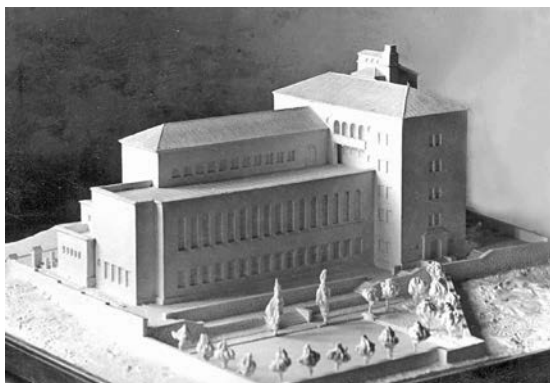
5 Незаобилазан извор за проучавање зграде Ђачке трпезе представља архивска грађа сачувана у Историјском архиву Београда и Архиву Југославије, где се, осим пројекта, налази и целокупна пратећа документација, која садржи преписку са извођачима радова, грађевинске дозволе, овлашћења Краљичиног архитектонског бироа и Општине града Београда, технички опис радова, извештаје о раду Аутономног одбора за државне зграде у Београду.

6 Милан Миловановић, „Неимари Врачара: Рајко Татић“, *Врачарски гласник* 19 (1998): 30–31. У даљем

тексту (Миловановић, „Неимари Врачара“); Milan Milovanović, „Beogradski arhitekta Rajko M. Tatić“, *Ard review* 21 (2001): 7–10. У даљем тексту (Milovanović, „Beogradski arhitekta“); Милан Миловановић, „Само његова абецеда“, *Савски венац*, 24. септембар 2001. У даљем тексту (Миловановић, „Само његова абецеда“).

7 У *Лексикону српских архитектата 19. и 20. века* и *Лексикону српских неимара*, у оквиру библиографских јединица о Рајку Татићу, Ђачка трпеза се наводи само као једно од дела овог аутора. Историјске околности у којима је подизана и њену судбину током свих ових година изнела је у романсираном тону Зорица Гузина. Зоран Маневић, ур., *Лексикон српских архитектата 19. и 20. века* (Београд: Грађевинска књига, 1999). У даљем тексту (Маневић, *Лексикон српских архитектата*); Зорица Гузина, *Тајне Београда* (Београд: Зелнид, 2002), 405–409. У даљем тексту (Гузина, *Тајне Београда*); Зоран Маневић, ур., *Лексикон српских неимара* (Београд: Клуб архитектата, 2002), 179. У даљем тексту (Маневић, *Лексикон српских неимара*).

8 Slobodan Giša Bogunović, „Tašmajdan“, у *Архитектонска енциклопедија Београда XIX и XX века*, том I (Београд: Beogradska knjiga, 2005), 418; Slobodan Giša Bogunović, „Tatić, Rajko“, у *Архитектонска енциклопедија Београда XIX и XX века*, том II (Београд: Beogradska knjiga, 2005), 1115. У даљем тексту (Bogunović, *Архитектонска енциклопедија*).

Слика 1а, б, в Ћачка трпеза, макета
(Заоставштина Рајка М. Татића)

Figure 1a, b, v Kitchen for Schoolchildren, scale
model (Personal belongings of Rajko M. Tatić)

Здање Ћачке трпезе је највећу пажњу јавности привукло након уништавања њеног југозападног крила током НАТО

9 Г. Поповић, „Споменици у пламену“, *Политика*, 24. април 1999; З. Кнежевић, „Убијање истине“, *Вечерње новости*, 24. април 1999; „Рушевине нису покопале истину“, *Борба*, 24. април 1999; Милан Миловановић, „Неимарство као жртва“, *Политика*, 1. мај 1999; М. Живковић, „Архитектура из пепела“,

бомбардовања 1999. године, када су у згради страдали запослени Радио-телевизије Србије. Бројни новинарски натписи у дневној и периодичној штампи извештавали су тада о текућим догађајима и истицали овај незапамћен злочин „над људима и наслеђем“.⁹ По завршетку бомбардовања, у Скупштини града Београда приређена је изложба о рушењу архитектонске баштине, а међу многобројним објектима приказана је и зграда Трпезе, односно Радио-телевизије Србије.¹⁰ Такође, у часопису *Наслеђе*, у посебном прилогу посвећеном страдању монументалних и репрезентативних грађевина током НАТО бомбардовања, које дефинишу урбани идентитет града, Завод за заштиту споменика културе града Београда је указао на њихово уништавање и међународној јавности упутио апел за заштиту културно-историјског наслеђа Београда. Осим бројних јавних репрезентативних државних здања која су претрпела знатна оштећења, указано је и на зграду Радио-телевизије Србије.¹¹ Сагледавајући све историјске слојеве, намене за које је грађевина коришћена и њихов значај, аутор овог прилога настоји да истакне вредности и значај здања, које представља важну тачку на културној мапи Београда.

Градитељски опус архитекте Рајка Татића (Ниш, 1900 – Београд, 1979), настајао пуних пет деценија у разли-

Политика, 23.мај1999.

10 А. Ц., „Изложба „Београд 1999 – рушење архитектонске баштине“, *Политика*, 23. јун 1999.

11 „Архитектура Београда страдала у „ваздушној кампањи“ НАТО снага“, *Наслеђе II* (1999): 219.

читим друштвено-политичким, социјалним и културно-историјским околностим, броји преко сто пројеката и конкурсних радова, од којих је више од половине изведено, а многи од њих су били од велике важности за привредни, социјални и културни напредак не само Београда него и целе државе.¹² Његова дела су разноврсна, а распон стилских израза у којима су реализоване грађевине кретао се од академизма и српско-византијског стила у првим деценијама прошлог века до модернизма током четврте деценије, односно од романтичних визија двораца и замкова до једноставних форми послератног функционализма обogaћеног личним виђењем карактеристичних детаља и конструкторским иновацијама. Иако се декларативно није определио за једну стилску тенденцију, српско-византијски стил и облици традиционалног српског и балканског неимарства били су му најпријемчивији. Током дуге пројектантске каријере, Татићев ауторски рукопис је обележило настојање да оствари компромис између доследних принципа једног стила, испуњавања захтева

инвеститора и личних пројектантских афинитета, а сигуран потез, израђен став о пропорцијама и изражена симетрија су вредности које су окупирале његову градитељску мисао. Највећи део професионалног ангажмана провео је у државној служби, најпре у Техничкој дирекцији Београдске општине у међуратном периоду, потом, у првим послератним годинама, у Пројектантском бироу ИОНО-а Београда и, након тога, у Атељеу „Пројект“. Стручни саветник и дворски архитекта краљице Марије Карађорђевић постао је крајем тридесетих година прошлог века. Управо објекти које је подигао за краљицу сведоче да су његови примарни професионални ставови били да архитекта мора да буде свестан поднебља у којем се објекат подиже и, у складу с тим, да му утисне обележја окружења, затим да води рачуна о карактеристикама локалне градитељске традиције и, сходно намени објекта, о функционалним потребама и захтевима поручиоца.¹³

Богат и разноврстан градитељски опус, успешно владање различитим стилским изразима, рационалан и

12 О Рајку Татићу видети: Миловановић, „Неимари Врачара“: 30–31; Маневић, *Лексикон српских архитеката*, 174; Milovanović, „Beogradski arhitekta“: 7–10; Mihajlo Čanak, „Jedno lično sećanje na arhitektu Rajka Tatića“, *Ard review* 21 (2001): 11–14; Миловановић, „Само његова абета“; Маневић, *Лексикон српских неимара*, 179; Саша Михајлов, „Неовизантијски елементи у архитектури Рајка М. Татића (1900–1979)“, у *Ниш и Византија II*, ур. Миша Ракоција (Ниш: Скупштина града Ниша, ДИГП „Просвета“–Ниш, 2004), 425–436; Саша Михајлов, „Архитектонска делатност Рајка М. Татића на Новом

гробљу у Београду“, *Београдски портали* 11 (2005): 10–12; Bogunović, *Arhitektonska enciklopedija*, 96, 292, 418, 453, 457, 818, 1114–1115, 1120, 1383, 1417, 1424; Саша Михајлов, „Летња позорница у Топчидеру“, *Наслеђе VIII* (2007): 119–127; Саша Михајлов, *Рајко М. Татић 1900–1979* (Београд: 333СКГБ, 2013).

13 Оваква архитектонска и градитељска размишљања огледају се на згради Ђачке трпезе, вили „Топлиш“ у Милочеру у Црној Гори, гаражи са становима особља дворца „Сухобор“ на Бледу у Словенији, пројекту управне зграде и маршалата дворца „Сухобор“, као и пројекту реконструкције дворца „Сухобор“ на Бледу.

одмерен став у основним настојањима да изрази садржај и функцију објекта, као и одржавање равнотеже између обликовања и садржаја, допринос унапређењу међуспратне конструкције и успешно одговарање на најразличитије постављене архитектонске изазове сврставају Рајка Татића у наше истакнуте архитекте и инжењере из прошлог века. Осим знатног броја објеката који су оплеменили урбани миље не само Београда већ и многих градова и варошица некадашње Југославије, архитекта Татић се истакао и као протагониста заштите споменичког наслеђа и ауторских права у архитектури.

ИЗГРАДЊА ЋАЧКЕ ТРПЕЗЕ

Локација на којој је подигнуто здање у Абердаревој 1 у Београду важна је не само за разумевање урбанизације тог подручја већ и за схватање улоге коју је током настајања пројекта и касније имала у вредновању архитектуре изграђеног објекта. Ћачка трпеза је смештена на ободу Ташмајдана, једног од најзначајнијих градских паркова, и у непосредном окружењу државних зграда, управних и административних

институција, сакралних грађевина, основних и средњих школа и новог универзитетског центра, постепено насталог дуж Булевара краља Александра.¹⁴ Зграда Трпезе, до које се долазило новопросеченом Абердаревом улицом,¹⁵ подигнута је на некадашњем општинском земљишту које је краљица Марија 1935. године купила од Градског поглаварства Београда, а усред слободног простора између угаоног низа стамбених зграда, односно између улица Таковске и Илије Гарашанина, цркве Светог Марка и Ташмајданског брега, у близини Прве женске гимназије (данас Пета београдска гимназија).

Објекат је почео да се подиже као дом хуманитарне установе Београдског занатског друштва „Ћачка трпеза“, установљеног још у XIX веку, и Друштва за заштиту девојака, основаног 1925. године. Градња је започета 15. септембра 1939. године, под краљичиним надзором,¹⁶ у време владавине Петра II Карађорђевића под краљевским намесништвом, уз подршку Министарства социјалне политике и народног здравља и Општине града Београда.¹⁷ Након нешто више од месец дана, 29. октобра је освећен камен

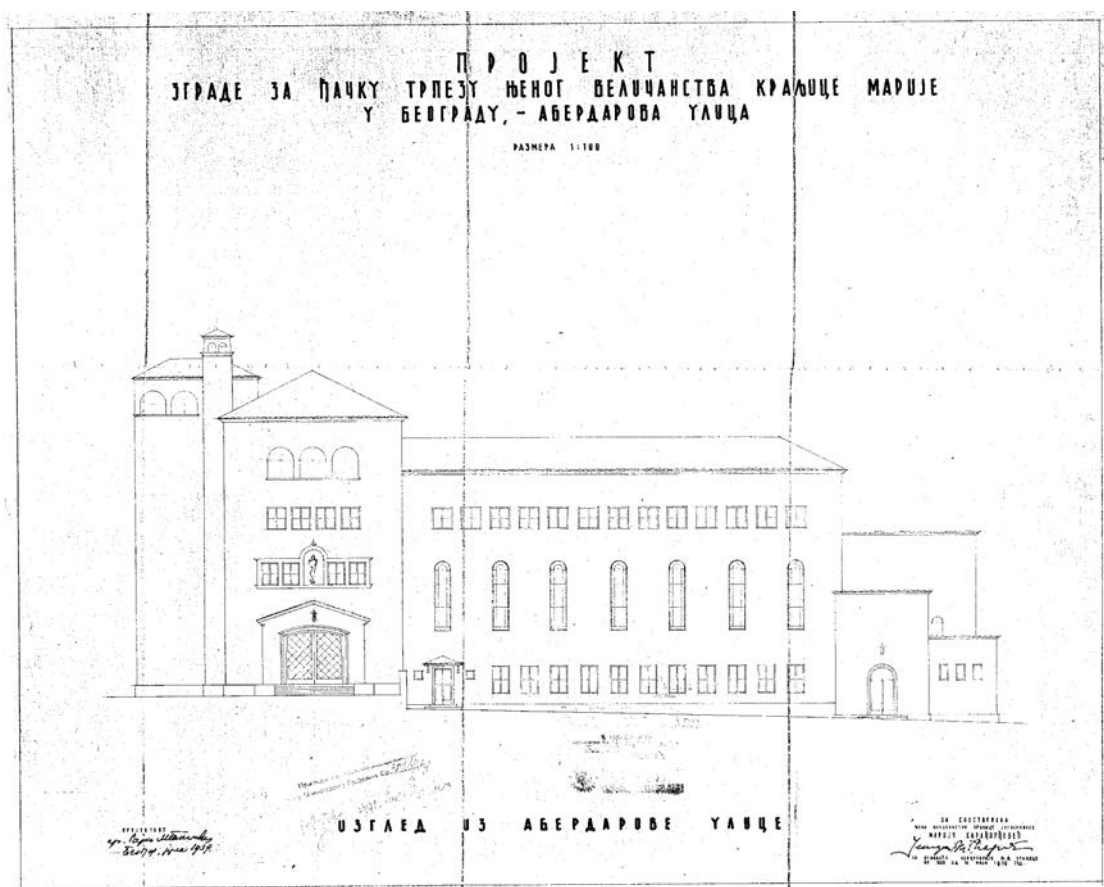
14 О развоју простора Ташмајдана и његовог окружења видети: Михајло Јанковић и Угљеша Богуновић, „Ташмајдански партер“, *Преглед архитектуре* 2 (1954): 29–32; Бранко Максимовић, „О зеленилу Београда“, *ГБ* III (1956): 325–366; Милка Милатовић, „Алан Шамбон: Генерални урбанистички план Београда“, *ГБ* XXVII (1980): 221–238; Бранко Максимовић, „Вредности генералног плана Београда од 1923. године и њихово поништавање“, *ГБ* XXVII (1980): 239–269; Бранко Максимовић, *Идеје и стварност урбанизма Београда 1830–1941* (Београд: ЗСКСГБ, 1983),

47; Александар Кадивијевић, „Прилог проучавању архитектуре цркве Светог Марка на београдском Ташмајдану“, *Наслеђе* I (1997): 75–80; Богуновић, *Архитектонска енциклопедија*, 260–261, 412–419.

15 Абердарева улица је регулисана и просечена тек 1934. године. Љубица Ћоровић, ур., *Улице и тргови Београда I* (Београд: БГБ, 2004), 9.

16 Краљица је била оснивач 36 хуманитарних друштава, а посебно је бринула о младима слабијег здравља.

17 „Нова зграда Ћачке трпезе Њ. В. Краљице Марије“, *БОН* 10 (1939); Гузина, *Тајне Београда*, 405–409.

Слика 2. Пројекат Ђачке трпезе, изглед из Абердареве улице (ИАБ)
Figure 2 Project for the Kitchen for Schoolchildren as seen from Aberdareva Street (HAB)

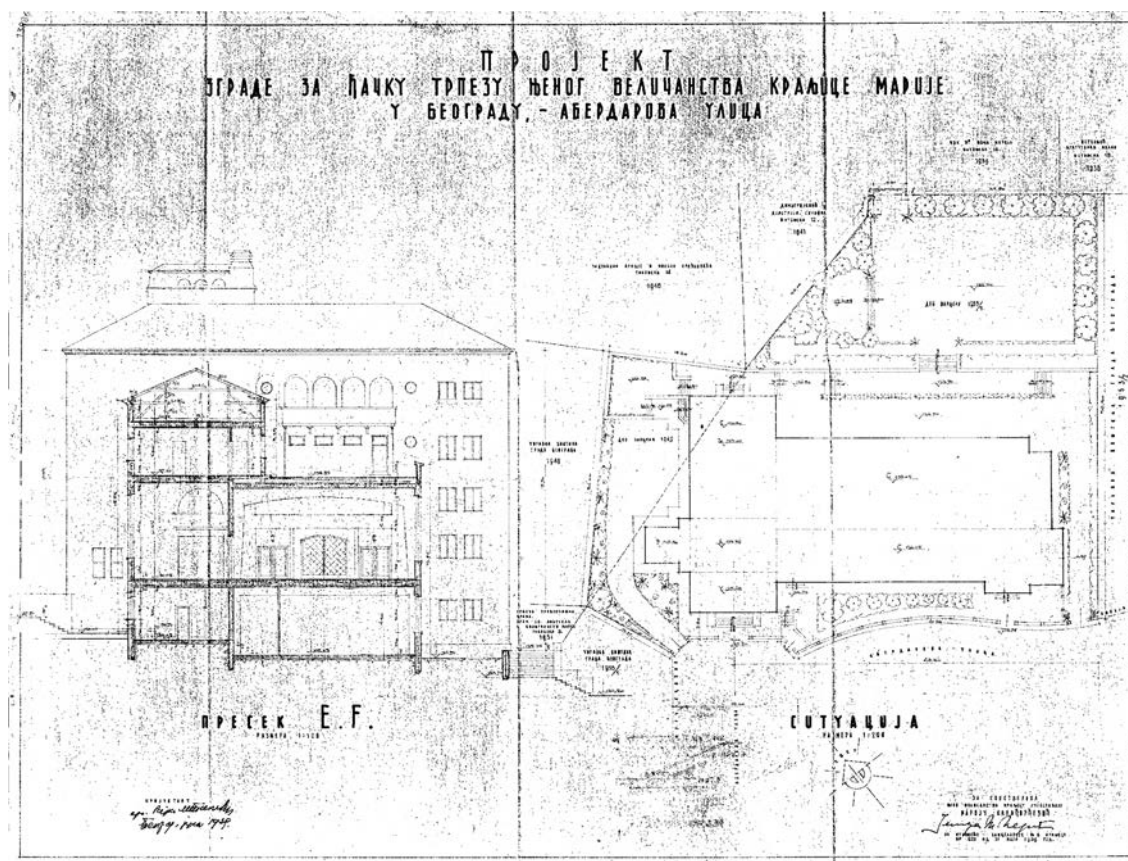
темељац новог здања на Ташмајдану.¹⁸ У поступку прибављања неопходних дозвола, краљица Марија је овластила Јелицу Недић да је заступа код свих државних органа, да потпише планове и осталу техничку документацију, а Олгу Богдановић за старање о финансијама.¹⁹

Израда пројекта је поверена Рајку Татићу, тадашњем архитекти Техничке дирекције града Београда, који је у то време имао значајно искуство

у подизању установа специфичне намене. Важна препорука архитекти Татићу била је његово ангажовање у изради пројекта и надзору над извођењем радова при подизању Градског дома деље заштите у Звечанској улици (1933–1938), чиме су решени комплексни захтеви болничке неге и смештајних капацитета. Био је то први у низу његових објеката намењених различитим потребама деце. Након постигнутог успеха у

18 „Н. В. Краљица Марија положила је камен темељац Ђачкој трпези на Таш-Мајдану“, *Време*, 30. октобар 1939.

19 Документ у Заоставштини Рајка М. Татића.

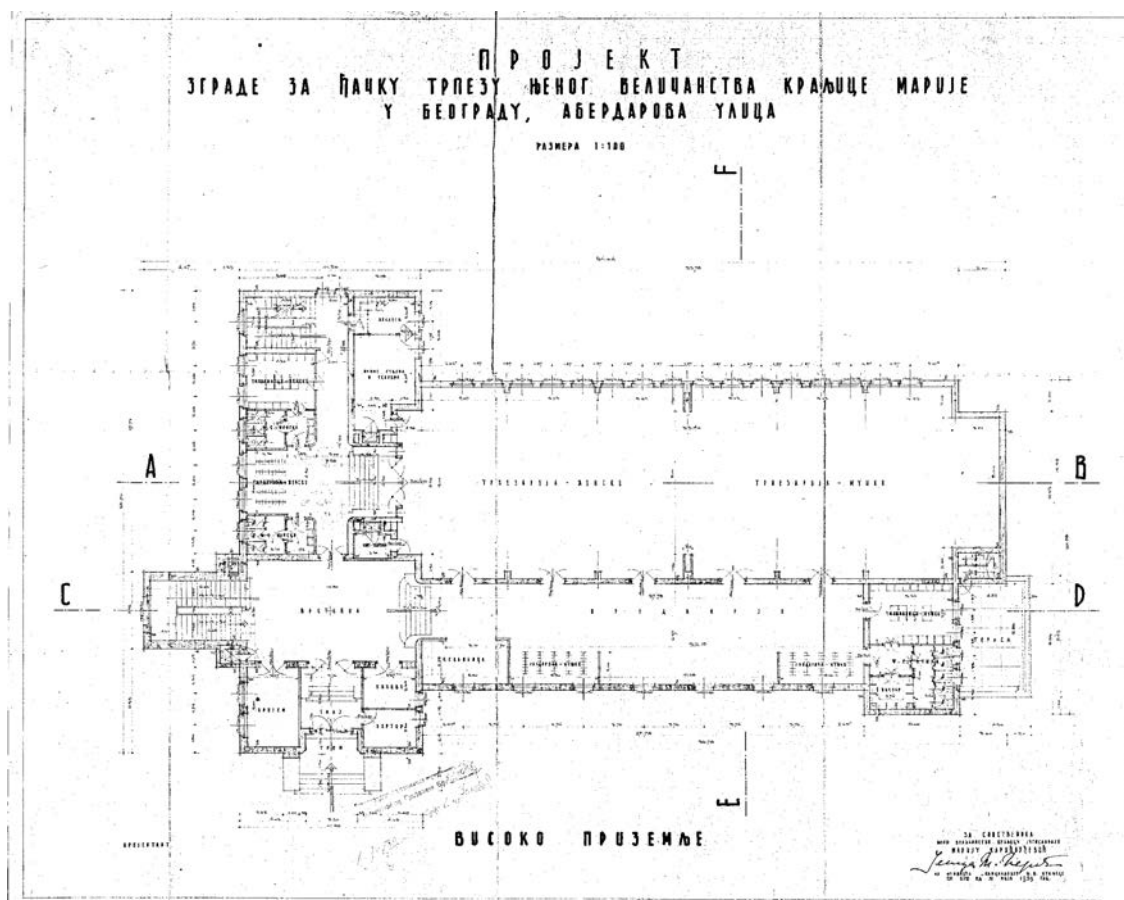
Слика 3. Пројекат Ћачке трпезе, попречни пресек и ситуација (ИАБ)

Figure 3 Project for the Kitchen for Schoolchildren, transverse cross section and layout plan (HAB)

изградњи Градског дома дечје заштите, Канцеларија краљице Марије је позвала Рајка Татића да уради пројекат Ћачке трпезе на Ташмајдану у Београду. С обзиром на специфичну намену здања, пројекат Трпезе, односно трпезарије, настао је у сарадњи са др Матијом Амброжићем, професором Медицинског факултета, и др Маријом Гајић-Вајс, из Централног уреда за заштиту матера, деце и младежи, које се старало о угроженој деци у социјално-економском, материјалном, здравственом, моралном, васпитном и правном погледу. Ћачка трпеза је

била планирана за дневну исхрану више од четири стотине сиромашних а успешних ђака београдских основних школа, гимназијалаца, студената и ученика стручних школа. Имајући у виду намену, сасвим је оправдана локација на којој је подигнута, с обзиром на близину неколико београдских гимназија и основних школа, као и на чињеницу да се у њеној околини налазе зграде Универзитетске библиотеке, Правног и Техничког факултета, као и Студентски дом „Краљ Александар I“.

Зграда Ћачке трпезе конципирана је као слободностојећи објекат са

Слика 4. Пројекат Ђачке трпезе, основа високог приземља (ИАБ)

Figure 4 Project for the Kitchen for Schoolchildren, plan of the second ground floor (HAB)

високим приземљем, међуспратом и два спрата, док су у делу према Улици Илије Гарашанина, због природног пада терена, формирани подрум и ниско приземље²⁰. У ниском приземљу била је предвиђена дечја зубна клиника са лекарским ординацијама и чекаоницама, намењена и ђацима свих околних гимназија, а према првобитним идејама требало је да је одржава и води Министарство социјалне политике. У високом приземљу је пројектована

трпезарија са засебним прилазима и просторима посебно за девојке и за младиће, чија је висина обухватала два нивоа: високо приземље и међуспрат. У нивоу високог приземља планиране су и помоћне просторије неопходне за функционисање трпезарије, попут гардероба и тоалета. Везу међу етажама успоставља главни степенишни простор на југозападној страни, који је у спољашњем изгледу, у односу на читав корпус зграде, истурен и наглашен

²⁰ У оригиналном пројекту, ова етажа је означена као баштенско приземље, иако суштински никада

није уређен простор око објекта у виду баште или функционалног дворишта.

Слика 5. Општи изглед објекта у Абердаревој 1, око 1955. године
(Бранко Максимовић, „О зеленилу Београда“, ГГБ III)
Figure 5 The building in No. 1 Aberdareva, ca. 1955

у виду ризалита, као и два споредна степеништа, једно које води из дечје зубне клинике и друго на споредном улазу у трпезарију из Абердареве улице. Међуспрат је већим делом слободан, нарочито у делу ваздушног простора трпезарије и предворја. У овом нивоу међуспрата, у трпезарији је планирана чекаоница са галеријом, а на супротној страни излаз на две мање терасе, док је преостали простор намењен за купатила и, изнад главног улаза, за салу за седнице. На првом спрату смештени су библиотека и места за учење, као

и неколико соба за преноћиште ђака из унутрашњости. Читавом дужином првог спрата протезао се ходник, одакле је предвиђен излаз на пространу терасу за боравак на отвореном, која би, како је првобитно било планирано, заузела површину изнад читаве трпезарије. Да би се унутрашњост зграде што функционалније употребила и за друге ђачке активности васпитног карактера, кухиња је, према оригиналној замисли, смештена на последњем спрату.²¹ У завршној реализацији објекта, услед адаптација за потребе нових корис-

21 ИАБ, ОГБ, ТД ф 28-156-39; АЈ, Фонд 62 – Министарство грађевина, Збирка планова без нумерације (73).

ника, дошло је до нешто другачијег распореда. Положај главног улаза, пројектованог и изведеног из Абердареве улице, упркос накнадним адаптацијама задржан је све до краја XX века.

У грађевинском смислу, зидови Ђачке трпезе су израђени у продужном и цементном малтеру, а темељи и међуспратне конструкције од бетона. Међуспратна конструкција над зубном клиником, као и конструкције трпезарије пројектом су планиране и касније изведене од армиранобетонских рамова.²² Део зграде са великим висинама и распонима таваница, где су смештене зубна клиника и трпезарија, у спољашњој композицији јасно је издвојен од дела објекта са просторијама уобичајених висина и распона. У згради су предвиђене и модерне инсталације, попут централног грејања. У завршној обради, у складу са наменом, унутрашња и спољашња материјализација је изведена веома једноставно. Све радове на објекту спровело је грађевинско предузеће архитекте Милана Секулића.²³

Иако је у сваком пројекту пажњу посвећивао естетским вредностима, Татићев примарни став био је рационалан и одмерен у основним настојањима да изрази садржај и функцију објекта, тражећи нове форме и одржавајући равнотежу између обликовања и намене. У већини својих пројеката је настојао да објекат прилагоди постојећим карак-

теристикама окружења у којем се налази и, у складу с тим, заступао је став да се, уколико се налази у близини неког сакралног здања, мора с њим усагласити, што потврђује зграда Ђачке трпезе на ободу Ташмајдана, у непосредној близини цркве Светог Марка и Руске цркве. Формама и третирањем стилских елемената, Трпези је дато обележје националне архитектуре, али тако да нагласи њен модеран дух и специфичну намену. Масивни слободностојећи објекат, широког фронталног зидног платна, оживљен је низом повезаних и издужених прозора. Подужне фасаде, једна окренута ка Абердаревој улици, а друга ка Улици Илије Гарашанина, једнако су третиране уједначеним низовима прозорских отвора, при чему су они у средишњој зони лучно засведени и протежу се пуном висином трпезарије, чиме је наглашен централни простор објекта. Оба улаза, главни из Абердареве и споредни из баште, наглашена су ризалитним кулама. Главни улаз је репрезентативнији, са додатно истакнутим ризалитом у којем је позиционирано главно степениште и улазни трем са троугаоним забатом. Прозорски отвори ове угаоне куле прате ритам подужог фасадног платна. У ниши изнад улаза, у зони међуспратна између прозорских отвора, пројектом је предвиђено постављање скулптуре, која је у коначној реализацији објекта изостала, док завршни мотив представљају три лучна отвора лође у

22 ИАБ, ОГБ, ТД ф 28-156-39.

23 О Милану Секулићу видети у: Маневић, *Лексикон српских неумара*, 169.

нивоу другог спрата. Лучно засведени отвори су једини декоративни елемент и на фасадама степенишног тракта. Бочне фасаде су замишљене и изведене једноставније. Бочну фасаду ка Таковској улици одликују прозорски отвори и светларници главне и споредне степенишне комуникације. На фасади ка Абердаревој улици ритам је остварен кубичним формама простора изнад којих су терасе које, с обзиром на то да је терен у паду, остављају утисак својеврсне каскаде. Објекат покривен вишеводним кровом од ћерамиде, на којем је додатно истакнут високи димњак са декоративно обрађеном капом, приближава се естетици народног неимарства, чиме је још једном потцртано национално обележје целог здања. Ђачка трпеца се по обликовању сврстава у ред профаних објеката успешно изведених у романтичарском духу у периоду између два светска рата, а по функцији у најзначајније примере грађевина специјалне намене у Београду. Осим тога, убраја се међу најважнија здања архитекте Татића пројектована у међуратном периоду у Београду.

Градњу зграде је прекинуло шесто-априлско бомбардовање 1941. године, а до тада су били подигнути само темељи и један спрат са трпезаријом. Из сачуваних извештаја о раду Аутономног одбора за државне зграде у Београду сазнајемо да је током рата

настављена градња Ђачке трпезе.²⁴ У једном од њих се наводи да су немачке власти дозволиле приступ градилишту и да се постављала изолација од воде и поплочавала тераса на првом спрату.²⁵ На основу тога се претпоставља да су до краја рата завршени груби радови. Такође, извесно је да је архитекта Татић био ангажован на подизању објекта с обзиром на то да је, осим периода проведеног у логору од друге половине 1941. до марта 1942. године, и даље био запослен у Техничкој дирекцији Београдске општине.²⁶

АДАПТАЦИЈЕ И ДОГРАДЊЕ ЗА НОВЕ НАМЕНЕ НАКОН ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

Здање је неоштећено и полузавршено дочекало крај Другог светског рата. Подизано средствима из фонда краљевске куће, неподобне у новом друштвеном уређењу, убрзо је постало власништво државе. Непосредно по завршетку рата, 1945. године зграда је адаптирана за потребе предузећа „Авала филм“. На адаптацији је, поред Рајка Татића, био ангажован архитекта Миомир Денић, као члан филмске секције при Врховном штабу Народноослободилачке војске Југославије, којем је претходно поверено проналажење локације за смештај првог државног филмског студија. Зграда Трпезе се чинила подобном првенствено захваљујући распонима њених таваница, конструктивно непресече-

24 АЈ, Фонд 62 – Министарство грађевина, ф 1774.

25 АЈ, Фонд 62 – Министарство грађевина, ф 1774, Извештај Аутономног одбора за државне зграде у Београду у току месеца марта, априла и јула 1944.

26 Из сачуване документације у Заоставштини Рајка М. Татића сазнаје се да је, због останка на истом радном месту током окупације, у првим годинама после рата доживљавао нелагодности.

Слика 6–7. Доградња зграде у Абердаревој 1, 1989. година (Документација ЗЗСКГБ)
 Figures 6–7 Works on extending the building in No. 1 Aberdareva, 1989 (CHPIB Documentation)

них додатним носећим стубовима, пре свега у трпезарији, која је лако могла да се преуреди у студио. Међутим, и поред ангажовања аутора објекта, архитекте Татића, измену пројекта је, из за сада непознатих разлога, потписао инжењер Карло Кацл.

Зидање објекта је завршено према предатним плановима, док се адаптација односила на ентеријер и састојала се у измени намене и прилагођавању специјалним функцијама филмског студија.²⁷ Како би се повећао број просторија, предвиђено је дозиђивање

на делу зграде из дворишта и надзиђивање кровне терасе, као и неопходна рампа за прилаз студију на источној страни, ка Абердаревој улици. У овом процесу најмање измена су претрпели приземље и међуспрат. Трпезарија је задржана ради смештања филмског студија, као и репрезентативан улаз са вестибилном. На нижим етажама највеће промене су настале у предворју, које је знатно смањено услед додавања канцеларијског простора у међуспрату и помоћних просторија филмског студија у приземљу. Значајне измене су спроведене на првом спрату, који је проширен доградњама на тераси изнад трпезарије и на мањој тераси на угаоном делу објекта из Абердареве улице, где су, поред простора за монтажу, сценографију, режију и сале за синхронизацију, смештене и канцеларије управе „Авала филма“. У нивоу другог спрата вршене су мање интервенције, и то спајањем више првобитно планираних помоћних просторија у веће просторе намењене сали за пробе, музичкој архиви и библиотеци. Да би се сместиле фотолабораторија и гардероба, у делу објекта ка Улици Илије Гарашанина, одмах уз споредни улаз, дограђен је мањи тракт у висини приземља и међуспрата. Како се не би нарушио првобитни ауторски концепт и уравнотежен однос кубичних волумена, а услед изведене надоградње терасе изнад некадашње трпезарије, над овим дограђеним делом пројектована је тераса. У спољашњој обради је скоро доследно поштована

27 ИАБ, ОГБ, ТД ф 28-156-39.

првобитна замисао архитекте Татића, с тим што је у крајњој реализацији зграда остала без низа засведених високих прозора, што је била идеја и првобитног и измењеног пројекта. Међутим, и поред свих доградњи и измена, у основном концепту здање је у великој мери очувало једну од основних намера аутора, а то је усаглашавање архитектуре новоподигнутог објекта са његовом околином, то јест са црквом Светог Марка.

Филмско предузеће „Авала филм“ је у овој згради остало све до 1962. године, када је на коришћење добила Телевизија Београд, чији је програм до тада емитован из студија на Београдском сајму.²⁸ Одмах по преузимању објекта уследиле су нове измене у ентеријеру ради смештаја студија и других простора за производњу и емитовање програма, док је спољашњост остала неизмењена и у потпуности очувана.²⁹ Нову адаптацију, чија је реализација трајала више од шест година, извео је пројектни завод „Србија-пројект“, уз консултантску помоћ аутора објекта, Рајка Татића, у изради идејног и главног пројекта.

Скоро истовремено са адаптацијом здања у Абердаревој улици, Телевизија Београд је, у замену за зграду на Тргу Николе Пашића 10, у којој се до тада налазила, добила објекат у Таковској 8–10, за смештај дирекције, редакција и других служби. Савремено пословно

Слика 8. Детаљ објекта, југозападна кула, 1989. година (Документација ЗЗСКГБ)
Figure 8 Detail of the building, southwest tower, 1989 (CHPIB Documentation)

здање, изведено према пројекту архитекте Ивана Антића у периоду од 1963. до 1968. године,³⁰ првобитно је зидано за Дом пионира и Марионетско позориште, касније позориште „Душко Радовић“. Међутим, након уступања дела зграде Телевизији Београд уследиле су адаптација ентеријера и измена намена просторија, док је у нивоу

28 Братислав Стојановић, „Тридесет и пет година београдске телевизије“, *ПБ XL/XLI* (1993/1994): 215–226; М. В., „Нови студио у Београду“, *Борба*, 14. јануар 1965.

29 ИАБ, ОГБ, ТД ф 444-3-1966.

30 О архитекти Ивану Антићу видети у: Маневић, *Лексикон српских неумара*, 4–5; Vогunović, *Arhitektonska enciklopedija*, 670–674.

Слика 9. Општи изглед објекта у Абердаревој 1, 2013. година (аутор фотографије С. Неговановић)
Figure 9 The building in No. 1 Aberdareva, 2013 (photograph by S. Negovanović)

другог спрата предвиђен будући мост према постојећој згради у Абердаревој улици.³¹ Архитекта Антић је, попут аутора објекта у Абердаревој, показао истанчан осећај за природну и изграђену околину, у коју је успешно и ненаметљиво уклопио новоподигнути комплекс.

Крајем прошлог века, због повећаних потреба Телевизије Београд да се прошири простор за производњу програма, у згради некадашње Ђачке трпезе изведена је још једна адаптација, санација и доградња.³² Током 1989. године,

уз североисточни део објекта подигнута је нова зграда Производно-емисионог центра Радио-телевизије Србије, која са постојећом чини јединствену архитектонску и функционалну целину.³³ Пројекат санације и доградње, архитеката Миломира Лужајића и Драгослава Марчића, урађен је у Пројектантском бироу Телевизије Београд. Рађен је уз сагласност и према конзерваторским условима Завода за заштиту споменика културе града Београда, као надлежне службе заштите.³⁴ Имајући у виду изведене адаптације енте-

31 ИАБ, ОГБ, ТД ф 444-3-1966.

32 D. I., „Obeležen početak izgradnje“, *Informator RTB*, jul-avgust 1989.

33 Гузина, *Тајне Београда*, 409; Vogunović, *Arhitektonska enciklopedija*, 418.

34 Документација ЗЗСКГБ, Конзерваторски услови за израду ДУП-а реконструкције подручја између улица Таковске, Георги Димитрова и Ташмајданског парка, Београд 1988, КУ-243.

ријера и чињеницу да Ђачка трпе-за није коришћена у оригиналној функцији, реконструкција већег обима је дозвољена под условом да се очувају карактеристичне фасаде из Абердареве улице и Ташмајданског парка, са кота између цркве Светог Марка и оградe Ташмајданског стадиона. Прихваћен је предлог „разлагања“ постојећег здања, с тим да фасада дограђеног дела буде јасно диференцирана и материјалима и обликовањем.³⁵ Нови објекат дограђен уз постојећи ка Улици Илије Гарашанина, изведен савременим архитектонским изразом, са фасадом у стаклу, простире се на пет етажа, а његов централни положај заузимају два студија за потребе Информативног и Београдског програма. Око студија се налазе простори намењени за редакције и деск, телевизијску документацију, филмску реализацију и тонску обраду слике.³⁶

Иако нови Производно-емисиони центар својом величином доминира у односу на здање некадашње Ђачке трпезе, његова фасада је неутралног транспарентног изгледа, изведена у стакленој опни која одговара садржају самог објекта, као и обликовању најнепосреднијег окружења. Дограђени део нема наглашену фасадну структуру и не представља нов ликовни елемент,

35 Ibid.

36 Документација ЗЗСКГБ, Пројектантски биро Телевизије Београд, Програмаски задатак санације и доградње објекта Телевизије Београд у Улици Абердаревој 1. Радове је изводило предузеће „Ратко Митровић“. Паркирање возила предвиђено је на простору између дограђеног дела у Абердаревој и сачуваних стамбених објеката у Илије Гарашанина 18, 20 и 22, док је простор између објекта и Ташмајданског брега уређен као пешачки простор.

него се сагледава као „огледало“ присутних грађених добара, на првом месту зграде Ђачке трпезе, а потом цркве Светог Марка, Руске цркве и природних вредности и визура Ташмајданског парка. На тај начин су створене нове вредности објекта и његовог урбаног миљеа. Осим што је у потпуности сачувано југозападно крило Трпезе, очувана је и оригинална идеја аутора здања, Рајка Татића, о усаглашавању новоподигнутог објекта са његовим природним и урбанизованим окружењем.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Зграда у којој се и данас налази Радио-телевизија Србије претрпела је велика оштећења у последњем бомбардовању Београда 23. априла 1999. године, када су страдали запослени који су се у том тренутку налазили на радном месту.³⁷ Директним поготком пројектила уништена је југозападна угаона кула, најмаркантнији визуелни детаљ објекта, којој од првог пројекта из 1939. године, па и у накнадним адаптацијама и доградњама објекта, није промењен аутентичан изглед.

Здање у Абердаревој 1, од хуманитарне установе намењене деци до првог државног филмског студија и

37 Г. Поповић, „Споменици у пламену“, *Политика*, 24. април 1999; З. Кнежевић, „Убијање истине“, *Вечерње новости*, 24. април 1999; „Рушевине нису покопале истину“, *Борба*, 24. април 1999; Милан Миловановић, „Неимарство као жртва“, *Политика*, 1. мај 1999; М. Живковић, „Архитектура из пепела“, *Политика*, 23. мај 1999; А. Ц., „Изложба „Београд 1999 – рушење архитектонске баштине“, *Политика*, 23. јун 1999; „Архитектура Београда страдала у „ваздушној кампањи“ НАТО снага“, *Наслеђе II* (1999): 219.

прве зграде националне телевизије и јавног сервиса, обележило је читаво једно раздобље Београда и државе у целини. Услед промене функције мењала се и унутрашњост објекта, уз пуно поштовање оригиналног пројекта и идеја архитекте Татића. Уважавајући ауторски концепт романтичарског обележја националног стила с краја четврте деценије прошлог века, пројектанти Миломир Лужајић и Драгослав Марчић су савременом доградњом нагласили архитектонске вредности некадашње Ђачке трпезе и

њеног непосредног окружења, рефлектујући их на стакленој опни ново-пројектованог дела објекта. Ипак, збивања с краја прошлог века, уместо успомене на хуманост дародаваца, архитектонске вредности које су обогатиле простор Ташмајдана и конструкторске могућности које су пружиле допринос развоју наше кинематографије и државног медија, начинила су од овог здања место за незаборав, место сећања које ће трајно остати убележено у националној свести на догађај који није смео да се догоди.

БИБЛИОГРАФИЈА

„Архитектура Београда страдала у „ваздушној кампањи“ НАТО снага“. *Наслеђе* II (1999): 219.

Bogunović, Slobodan Giša

Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX veka. Beograd: Beogradska knjiga, 2005.

В., М.

„Нови студио у Београду“. *Борба*, 14. јануар 1965.

Гузина, Зорица

Тајне Београда. Београд: Зелнид, 2002.

Ђурђевић, Марина

„Заоставштине српских архитеката у Музеју архитектуре“. *Флојсџон* 10 (2000): 231–235.

Живковић, М.

„Архитектура из пепела“. *Полиџика*, 23. мај 1999.

И., Д.

„Обележен почетак изградње“. *Informator RTB*, јул-август 1989.

Јанковић, Михаило и Угљеша Богуновић

„Ташмајдански партер“. *Прејлед архитџекџуре* 2 (1954): 29–32.

Кадијевић, Александар

„Прилог проучавању архитектуре цркве Светог Марка на београдском Ташмајдану“. *Наслеђе* I (1997): 75–80.

Кадијевић, Александар

„Значај заоставштине архитектата за историографију српског градитељства и службу заштите“. *Наслеђе* III (2001): 211–215.

Кадијевић, Александар

„Заоставштине архитектата“. *Архитџекџура* 98 (2006): 13.

Кнежевић, З.

„Убијање истине“. *Вечерње новосџи*, 24. април 1999.

Максимовић, Бранко

„О зеленилу Београда“. *ГБ III* (1956): 325–366.

Максимовић, Бранко

„Вредности генералног плана Београда од 1923. године и њихово поништавање“. *ГБ XXVII* (1980): 239–269.

Максимовић, Бранко

Идеје и стварности урбанизма Београда 1830-1941. Београд: ЗЗСКГБ, 1983.

Маневић, Зоран, ур.

Лексикон српских архитеката 19. и 20. века. Београд: Грађевинска књига, 1999.

Маневић, Зоран, ур.

Лексикон српских неимара. Београд: Клуб архитеката, 2002.

Милатовић, Милка

„Алан Шамбон: Генерални урбанистички план Београда“. *ГБ XXVII* (1980): 221–238.

Миловановић, Милан

„Неимари Врачара: Рајко Татић“. *Врачарски гласник* 19 (1998): 30–31.

Миловановић, Милан

„Неимарство као жртва“. *Политика*, 1. мај 1999.

Миловановић, Милан

„Само његова абецеда“. *Савски венац*, 24. септембар 2001.

Milovanović, Milan

„Beogradski arhitekta Rajko M. Tatić“. *Ard review* 21 (2001): 7–10.

Михајлов, Саша

„Неовизантијски елементи у архитектури Рајка М. Татића (1900-1979)“. У *Ниш и Византија 2*, ур. Ракоција, Миша. Ниш: Скупштина града Ниша, ДИГП „Просвета“-Ниш, 2004, 425–436.

Михајлов, Саша

„Архитектонска делатност Рајка М. Татића на Новом гробљу у Београду“. *Београдски јорнали* 11 (2005): 10–12.

САША Ј. МИХАЈЛОВ

Михајлов, Саша

„Летња позорница у Топчидеру“. *Наслеђе* VIII (2007): 119–127.

Михајлов, Саша

Рајко М. Ташић 1900–1979. Београд: ЗССКГБ, 2013.

„Нова зграда Ђачке трпезе Њ. В. Краљице Марије“. *БОН* 10 (1939).

„Њ. В. Краљица Марија положила је камен темељац Ђачкој трпези на Таш-мајдану“. *Време*, 30. октобар 1939.

Поповић, Г.

„Споменици у пламену“. *Политика*, 24. април 1999.

„Рушевине нису покопале истину“. *Борба*, 24. април 1999.

Стојановић, Братислав

„Тридесет и пет година београдске телевизије“. *ЛТБ* XL/XLI (1993/1994): 215–226.

Ц., А.

„Изложба „Београд 1999 – рушење архитектонске баштине“. *Политика*, 23. јун 1999.

Ђоровић, Љубица, ур.

Улице и тргови Београда I. Београд: БГБ, 2004.

Čanak, Mihajlo

„Једно лично сећање на архитекту Рајка Татића“. *Ard review* 21 (2001): 11–14.

Оригиналан научни рад

Предато: 8. 11. 2012.

Прихваћено: 20. 1. 2014.

KITCHEN FOR SCHOOLCHILDREN IN BELGRADE: FROM A CHARITY INSTITUTION TO THE STUDIO OF THE FIRST STATE TELEVISION

SUMMARY

The construction of the building of the Serbian Broadcasting Corporation in No. 1 Aberdareva Street in Belgrade was begun in the late 1930s. Due to historical circumstances, the building was never used for its original purpose. However, due to its architectural and structural features, it housed the first state film company and, subsequently, the studio of the first national television.

The building was originally intended to house a charity institution of the Belgrade Artisan Society – the Kitchen for Schoolchildren, and the Society for the Protection of Girls. The project was funded by Queen Maria Karađorđević and supported by the Ministry of Social Policy and Public Health of the Kingdom of Yugoslavia and the Belgrade City Municipality. The construction was begun in September 1939 according to the project designed by the architect Rajko Tatić (1900–79), who was the head of the Technical Office of Queen Maria and the Belgrade City Architect. The Kitchen for Schoolchildren was intended to provide daily meals for more than four hundred poor pupils of Belgrade primary, grammar and vocational schools, as well as university students. For that purpose, two wide-span dining rooms with independent access and a height of several floors were constructed in the second ground floor. After World War II, these features played a crucial role in determining the future fate of this building. The Kitchen for Schoolchildren is a fine example of secular buildings constructed in the spirit of Romanticism between the two world wars. Although Tatić paid great attention to aesthetic values in all of his projects, in his striving to express the contents and the function of the building, his approach was prevalingly rational and balanced. In the majority of his projects, Tatić sought to imprint the features of the environment into buildings. Accordingly, he was committed to the idea that a structure in the vicinity of a religious building must conform to its design. His attitude is confirmed by the design of the Kitchen for Schoolchildren, built on the rim of the Tašmajdan Park, in the immediate vicinity of St Mark's church. In terms of its form and elements of style, the building bears an imprint of the so-called national style in architecture but this also highlights its modern overtone and specific purpose. The Kitchen for Schoolchildren is one of the most important projects of Rajko Tatić before World War II. Along with the Belgrade City Centre for Child Protection (presently the hospital of the Centre for the Protection of Infants, Children and Youth, more widely known as the Centre for Abandoned Children in Zvečanska Street), which was also designed by Tatić, the Kitchen for Schoolchildren is one of the most important specialized institutions in Belgrade.

The construction of the building was interrupted by the German bombing on April 6, 1941. Partly completed, the building remained undamaged until the end of World

War II. Immediately after the war, it was adapted to be used by the Avala Film Company. The construction of the building was completed according to the project designed before the war, while only the interior was adapted and adjustments were limited to revamping only those rooms that were to serve as film studios. The interior of the former Kitchen for Schoolchildren was used for television broadcasting mainly due to the large spans of the ceilings, structurally uninterrupted by supporting columns. The Avala Film Company was housed there until 1963, when the building was adjusted to serve as a studio of the Belgrade Television. The remodelling was carried out by the Srbija-Projekt civil engineering institute, while the architect of the original building, Rajko Tatić, supported the project as a consultant. The same year, on that side of the lot facing Takovska Street, the construction of a modern building intended to house administrative staff and facilities for the production of television programme was undertaken according to the project of the architect Ivan Antić. The new building was structurally connected with the existing building in Aberdareva Street. In the late 20th century, the former Kitchen for Schoolchildren was once again adapted, and it was also repaired and extended. In 1989, a new building intended to house the Production and Broadcasting Centre of the Belgrade Broadcasting Company was constructed according to the project of the architects Milomir Lužajić and Dragoslav Marčić so as to make an architectural and functional whole with the original building of the Kitchen for Schoolchildren. In this intervention, the southwest wing, constructed according to Tatić's project, was entirely preserved, whereas the annex along Ilije Garašanina Street conformed to a modern architectural idiom and had a glass façade. This building, which still houses the studio of the Serbian Broadcasting Company, suffered severe damage in the bombing of Belgrade on April 23, 1999, when employees who were working in the southwest wing – i.e. in the corner pylon of the former Kitchen for Schoolchildren – were killed.

Taking into account all historical layers, purposes served by this building and their significance, the building in Aberdareva Street is an important place in the cultural matrix of the city. In its transition from a charity institution for children to the first state-owned television studio and the first national television company and public broadcasting service, this building marked an entire period in the history of Belgrade and the state as a whole. As its functions changed, the interior of the building changed, too, but the original project and the ideas of the architect Tatić were duly respected. The events at the end of the 19th century turned this building into a place of eternal memory.